

İskolastik^[1]

Mecmû'a-i Ebü'z-Ziyâ'nın 149 numaralı nüshasında "iskolastik" ünvanlı bir makale hayretimi celbetti de, o makale hakkında bir iki söz söylemekten kendimi alamadım.

Makalenin tarz-ı ifadesi bir musâhabe, hey'et-i mecmû'ası medâris-i İslâmiyye'de tadrîs olunan ulûmun bir hiçten başka birşey olmadığına iman, gâye-i hakîkiyyesi de bunların ortadan kaldırılmasının vücûbuna istidlâldir.

Makale sahibinin afvına mağrûran söylüyorum -der-endîşâne değil- biraz avâm-firîbâne yazılmış. Çünkü iskolastik tabirinin tefsirinden çıkarak câzibe-i arz meselesinde bir zâtın fakat [sadece] sarf, nahiv, mantık, me'ânî, bedî', beyân okumuş eslâfdan ancak Aristo'yu teslîm eder, başkasını hiçe sayar. Türkçe yazılmış bazı kütüb-i fenniyyeyi gözden geçirmiş, her mübâhaseye karışır, neticede hasmını bir kıyâs-ı mantıkî ile ilzâm eder veyâhut ettim zanneder. Ma'a-hâzâ zekî fakat gördüğü tahsil zihnini hakîkatı görmeyecek derecede büzmüş olan bir zâttan bahisle ortaya bir iskolastik meselesi çıkarıyorlar ki, gûyâ bu yolda tahsil görenlerin bu fenler içinde dolaşanların tarz-ı muhâkemesi hep bu yolda imiş gibi göstererek böyle bir beliyenin vâcibü'l-izâle olduğunu ifade ediyorlar.

Hatta bu bâbdaki davalarının sıdkını teslîm ettirmek için bu iskolastikçilerin 'âdî tabakasına misâl olarak şöyle bir sergüzeşt beyân ediyorlar.

Bunlardan bir tanesi meclis-i me'ârife gelmiş bir kaç defa icâzet virdiğinden bahisle 'Arabî veyâhut ulûm-i dîniyye muallimliği istemiş ve şu sözleri ilave etmiş:

"Bendeniz yalnız 'Arabiyât, mantık değil sâye-i ... de hikmet de okutabilirim. Fakat sıfatım buna mâni oluyor. Çünkü malum a... bunlar hokkabazlık nev'inden şeyler ... artık ulemâdan bir âdeme hokkabazlık etmek yakışır mı ya?"

Maharririn şu sergüzeştî cidden arasa bile bulunmayacak şeylerden olduğu için makâm-ı istidlâlde imdada yetişecek şeylerdendir.

Muharrir bey şu hâl-i sergüzeştîsine bir umûmîlik veriyor. Fakat insâf ediyor da birinci muhâtabının hâline tabaka-i 'ulyâ, ikincine tabaka-i 'âdî nâmı veriyor.

Tabaka-i 'ulyâsını hikmet-i tabî'yye, kîmya vesâireye nazar-ı istihfâf ile meşbû' bulunur, bunlara iskolastik ulemâsı diyor. Tabaka-i 'âdiyyesini ise fenlere nazar-ı istihkâr ile memlû buluyor. Bir kısmına iskolastik ilmini de çok görüyor, neticede medreselerde tahsîl edenlerin ya bir iskolastik âlimi veyâhut sırf bir câhil yetiştiğini istidlâl edip çıkıveriyor.

Şimdi biz burada muharrir beye böyle iki zâta hakîkaten tesadüf etmişler mi diye sormayacağız. Çünkü zâtına olan hürmetimiz buna mâni olunur. Yalnız diyeceğiz ki, hikmet-i tabî'yye, kimya, ulûm-i tabî'yye ve riyâziyyeye nazar-ı istihfaf veya istihkâr ile bakan bu iki zâta medresede yetişmiş âlim nazarıyla mı baktıkları îmâlarından anlaşılıyor? Eğer bu nazarla baktılar ise aldanmışlar. Çünkü medreselerde tahsil görenler içinde fi'l-hakîka Garb medeniyetine âit ulûma vâkif kimseye nadiren tesadüf olunur. Fakat o tahsîli ciddi görenler içinde bu gibi fûnûnu istihkâr edeceklerine medreseler hiçbir zaman sahip çıkmaz zannederim.

Muharrir bey câzibe-i arz meselesinde kendilerini boş yere yormuşlar. Çünkü muhâtabı evvelce tanıdığı bir dostu imiş. Bu gibi şeylere de vukûfu yok imiş. O halde câhil imiş. Neden bir câhil ile câzibe-i arzın kamere tesirine dâir mübâhese etmiş, bir câhil ile mübâhase-i fenniyye yapılır mı?

Madem ki yapmışlar, arzın câzibesinin kamere tesîrini inkâr, ve bunu kamerin arza yaklaşması lüzûmuyla istidlâl eden mu'arızını bırakıp geçecekleri yerde menşe-i hatasını söyleseler idi, hem mu'arızını îkaz, hem de biraz münsıfâne hareket etmiş olurlardı.

Hem de insaf buyururlar ise sözleriyle îma etmek istedikleri medreselerde bu fenler yakın zamanlarda tahsîl olunmuyordu. O hâlde onlar bu fenlere vâkif olmadıklarını söylemekten çekinmezler. Yalnız vâkif olmadıklarına müteessir olurlar. Zannedilmesin ki, onların bu fenlere vâkif olmamaları, rağbet etmediklerindedir. Hayır!

Vaktiyle medâris-i İslâmiyye'de bu fenlerin gösterildiğine bütün âsâr-ı eslâf şehâdet ettiği gibi İstanbul'daki medreselerin "darü'l-hendese", "darü't-tıb" gibi isimleri de şehâdet eder. Ne çare ki, iki yüz seneden beri bu memleketin ihmâle uğrayan her husûsu gibi bu fenlerde kûşe-i nisyâna atılıvermiş. netîcede medreseler "edebiyât-ı Arabiyye"ye, "mesâ'il-i dîniyye"ye, "felsefe-i Şarkîyye"ye inhisâr etmiş.

Muharrir bey fûnûn-i hâzıra-i Garbiyye'ye adem-i vukûfundan dolayı onları fen sırasında görmeyen dostuna kızmaktan kendini alamıyor da, edebiyât-ı Arabiye'ye, felsefe-i Şarkıyye'ye bir hiç nazarıyla bakarak ve "muhâkemât-ı iskolastikiyye" tabiriyle ilm ü fen menzilesinden iskât ile muhâtabı gibi kendisinin de düştüğü bir insafsızlıktan haberdâr olalar gerektir.

Dünyada kâffe-i fûnûnu ihtivâ etmiş zevâtın her asırda acaba kaç tanesine tesadüf olunabilir? O halde herkes her fenni tahsîl edemez! Bunda da bir taksim kâ'idesi cârîdir. Yalnız erbâb-ı ilm ü iz'ân "كُلُّ عِلْمٍ عِلْمٌ" kâ'idesine tâbi' olmamalıdır. Bilmediği fûnûnun da ehemmiyetine kâ'il olup hürmet etmelidir.

Bize kalırsa bütün hatalarımızın, geri kaldığımızın şu mesele menşei addolunmaya sezâdır. Bizde mülkün mahsus sahibi olmak ayıp sayılır ... neticede hepsinden mahrum kalınır.

Çünkü bizde e'âlî de esâfil de kendi bildiğinden başkasına hürmet etmez. Binâen 'aleyh herkesin nazar-ı teveccühünü kazanmak dâ'iyesine düşülüyor, hepsinden mahrum kalıyor. Hâlbuki bir edîb yâhud bir fakîh mesâ'il-i hendesiyyenin gavâmızına vâkîf olamaz, olmaya çalışsa da geri kalır. Kezâ bir riyâzî de ilm-i fikhın gavâmızına vâkîf olmayabilir. Bu böyle olmaktan her sınıf diğerini techîl etmesi lazım gelir mi?

Büyük memleketimizde üstâd-ı kül addolunmaya şâyan, medresede tahsil görmüş, hukûkiyyûndan bir çok zevat var. Muharrir beyin dediği gibi bu zevâtın riyâziyyâta vukâf-i tâmmesi yok diye altını çizmeyiverceğiz. Zannederim Muharrir bey de bu zevâta hürmet etmek lütfunda bulunurlar. Hâlbuki işte bunlar ne ilm-i ... (?) bilirlir ne de ilm-i elektrik.

Bir memleketin ihtiyâcât-ı 'âmmesi nazar-ı dikkate alınırsa o memlekette ilm-i 'akâide, ilm-i hukûka, ilm-i ahlâka, tarihe, edebiyâta, riyâziyyâta lüzum bulunduğuna kanaat getirilebilir. Ma'a-hâzâ bununun kâffesi bir şahısta cem' edilemez. Kânûn-i fitrat bunu men etmiştir.

Nitekim muharrir bey de bunların kâffesine vâkîf değil! Fakat bu ulûmdan bir kısmına vâkîf olmaması ile şerefının haleldâr olması da lazım gelmez. Yalnız burada tefsir, hadis, fikh, edebiyât-ı Arabiye, mantık gibi şeylerin iskolastik ilmüne dâhil olduğuna zâhib oldukları anlaşılıyor. Hâlbuki bu gün bu fenlerin yalnız Şark'da değil Garb'da da haylice meftunları vardır.

Salih Zeki Bey Efendi'nin burada bir kıyasları var ki; zannederim düşünürlerse kendileri de pek bî-insâfâne bulundular.

Fünûn-i riyâziyyeye nazar-ı istihfâf ile bakan dostu ile bu fenleri müsahharalık nev'inden bilen bir muhâtabı âlemde mevcûd olabilir. Fakat ferdin kabahati nev'e teşmîl edilebilir mi? O meslekten tahsil görenlerden böyle bir veya yüz kişi bulunmakla o sınıfın kâffesi onlardan olması lazım gelir mi? Acaba mekâtib-i 'âliyyeden belki kendi halka-i tedrislerinden yetişmiş diplomalı hiçbir câhile tesadüf etmiyorlar mı?!..

Bakınız bir iki misalde ben arz edeyim. Dârümuallimîn'in kısm-ı 'âlîsinden diploma almış bir efendi bir tarafa Türkçe muallimi olmuş, nasıl ise hukûk-i kadîme dolayısıyla bulunduğu yerde bizi ziyaret mecbûriyetinde bulundurdu. Mektebe gittik. Muallim efendi talebeye sarf-ı Türkî okutuyor. Diyor ki: "‘siyah kalem’ Türkçe kâidesi üzere terkiib-i tavsîfidir. Çünkü bakınız ‘siyah’da ‘kalem’de Türkçedir". İşte bu da diplomalı ["siyah kalem" terkîbi terkîb-i tavsîfidir, evet. Lâkin bu iki kelimeninde Türkçe olması illetinden değildir. Belki siyah vasfının kalem cinsini tahsîs etmesindedir].

İ'dâdî şehâdetnâmesile dârülfünûnunun hukuk kısmına dâhil olmuş ve oradan diploma ile neş'et etmiş bir mahalde el-ân ceza riyâseti vazifesini îfâ ediyor bir efendi, bir gün şöyle garip bir sual de bulundu: "Huccâc Mekke-i Mükerrreme'ye efendimizi (peygamberimizi) ziyaret için giderler. Ya Medine'ye ne için giderler?"

Şimdi bu sualin karşısında herkes hayretinden kendini şaşırdı. Hatta geçenlerde idi, bu memlekette 'âlî addolunan mekâtibin birisinden neş'et etmiş. Derecâtı kat' etmiş, 6000 kuruş maaşla Marmara Denizi sahilinde bir mahalle mühim bir vazife ile tayin olunmuş gidecek ne dese beğenirsiniz? "Acaba (meşhur bir yerin ismini zikr ile ...) içeride mi yoksa sahilde mi?" Maruz kaldığım sual karşısında ben sakladım...

Şimdi bunlar da birer misal ... hem de îcâbında ispâd da edilecek birer misal...

Bir sınıfın içinde böyle bir iki kimse bulunmakla mekâtib-i 'âliyye müntesibînini hep bu kabilden mi addedeceğiz? Eğer bu kıyas, bu hüküm sahih olursa evvelki kıyas da sahih olabilir, yoksa her ikisinde de ferde inhisâr eder kalır.

Mekâtib-i 'âliyye talebesi haddeden çıkarılmışçasına senelerce imtihâna tâbi' oldukları hâlde

aralarından böylelerinin sızdığı görülebiliyor. Hâlbuki medârisin evvelce nasıl ihmâl olduğu ve hâlâ nasıl bir tesseyyüb ile idare olduğu bir çeşm-i insâf ile görülecek olursa başıboş bir medreseden böyle berâhîn-i fenniye, hakâ'ik-i ilmiyyeye gerden-dâde olmayacak bir kaç kimsenin yetişmesi imkânı müsteb'id görülemez. Fakat bir umûmî "iskolastikciler" tabirini biz Salih Zeki Bey Efendi'nin ne hâliyle ne de mevki'iyile pek nâ-mütenâsib, pek bî-insâfâne bulmakta muzdarız.

Hele "iskolastik" lafzının manâ-yı aslîsi bir kere düşünülecek olursa hem Salih Zeki Bey Efendi'yi hem de muhâtaplarını biraz ziyâdece düşünmeye mecbûr eder zannederim. Eğer haddimi tecavüz etmiş olmazsam, "İskolastik" lafzıyla îmâ buyurdıkları, ulûm-i Şarkıyye; tefsir, hadis, fıkıh vesâire ile fûnûn-i ri'yâziyyenin muğâyirine fûnûn-i ri'yâziyye ulemâsından kendileri gibi bin kâ'il olan var ise o binde bu ulûm ve fûnûnun birbirine muğâyir bulunmadığı i'tikâdını taşıyanlar da vardır. Çünkü bir kere isbât-ı vâcib meselesi hall edilemediği sûrette yine aradaki fark âlemdeki tesirât ve tahavvülâtın bir fâ'il-i muhtârın sünnet-i câriyesi veyâhut muktezâ-yı tabî'at olmaktan ibaret kalır zannederiz.

Vücûd-i vâcibe kâ'il olub da mevâddaki teesürâtın bir mü'essir-i hakîkiye istinâd ettiğini i'tikâd edenlerde haşerât-ı muzırranın bir takım maraza sebebiyet verdiğini, bir sıtmalıya sulfato verileceğini kabul etmekte güçlük çekmez. Yalnız aradaki fark tesirin 'âdî veyâhut tabî'î olmasından ibaret kalır.

Salih Zeki Bey Efendi iyi bilirler ki, "istolastik" tefsir ettikleri gibi değildir. İstolastik, Eflâtun, Sokrat gibi hukemâ-yı Yûnâniyye'nin âsârının tağyîriyle Hıristiyanlığın kavâ'idine tatbîke çalışmak idi, yani hükmünün Hıristiyanlığa cebren takrîbi idi. Hâlbuki dîn-i mübîn-i İslâm'ın kavâ'id-i metînesi yerinde duruyorda asırlar geçtikçe hikmet-i tabî'iyeye yavaş yavaş kavâ'id-i dîn-i mübîne kendi kendine takarrub etmekte olduğunu görülür.

Bu zamanlar hikmet-i tabî'iyeye ulemâsı eflâkin hark-ı iltiyam kabul etmez birbiri üzerine sarılmış ecsâm-ı küreviyyeden ibaret olduğunu iddia ederek semâvâtın hark-ı iltiyâmını kabul eden Ehl-i Sünnete şimdiki maddiyyûnun baktığı nazarla bakarlardı. İşte bugünkü hikmet ulemâsı da o semânın hiç vücûduna kâ'il değildir. Bir zaman gelib de kavâ'id-i ilm ü hikmet vasıtasıyla, o Ehl-i Sünnetin kabul ettiği -i'tikad değil- semânın ispât edilmeyeceği ne malum! Çünkü her şey kânûn-i tekâmüle tâbi' olduğu gibi ilim de tâbi'dir.

Sâlih Zeki Bey Efendi'de iyi bilirlere ki, bugün medeniyet-i Garbiyye vücûd-i vâcib meselesinde inkar devresini geçirmiş, tevakkuf devresini de ikmâl etmek üzeredir. Karîben zuhûr edecek devrenin ispat devresi olduğunda şüphe yoktur. Çünkü ispât-ı vâcib meselesinde şimdiye kadar görülmeyen taraftarlar bugün görünmeye başlanmıştır.

Yoksa şimdiki hukemânın ecrâm-ı semâviyye hakkında kabul ettiği tarz-ı kudret-i ilâhiyyeyi gösterilmekte daha zâhir ve bârizdir. Ma'a-hâzâ dîn-i İslâm'da i'tikâdı vâcib olan şeylerden birisi de teşekkülât-ı âlemin ne güne olduğunu bilmek değildir. Binâen 'aleyh, fenâ sâbit olmuş diye onu kat'iyen mu'tekidât-ı dîniyyeye idhâl etmek lâzım gelmez! Çünkü fennin bundan evvel ispât ettim dediği bazı hakâyık sonra sonra evhâm kabilinden kalmış olduğunu yine o fen ulemâsı itiraf etmektedir.

O halde mu'tekidât-ı dîniyye[de] fenin her kabul ettiğini tatbîk edilse fende husûle gelen tekemmülât, tağayyürât mu'tekidât-ı dîniyyede cârî olması lâzım gelirdi.

Ulemâ-yı fen semâvâtın hark-ı iltiyâm kabul etmez diye istidlâlâtta buldukları zaman Kur'ân-ı Kerîm şimdiki ehl-i fennin kabul ettiği -ki semâvâtın ecrâmdan ibaret olduğunu farz edersek- bir hakîkatı gösteriyor idi. İşte "كُلُّ شَيْءٍ عِنْدَ رَبِّنَا بِأَجَلٍ يُعَدُّ" [Kâfirler bilmiyorlar mı ki o gökler ve yer bitişikti de ardından biz onları ayırdık. Enbiyâ/30] âyet-i celîlesi semâvât ve arzın evvelce bitişik olduğunu, sonra ayrıldığını icmâlen beyân ediyor. Bu âyet mücmel olup şâri' tarafından beyân olunduğu için semâvât ve arzın bu hâli mu'tekidât sırasına geçmemiş ise de 1328 sene mukaddem dîn-i mübîn fennin bu günkü kabul ettiği bir hakîkatı hiç bir kimsenin aklında yok iken meydana koymuştur.

Elhâsıl fennin gide gide mu'tekidât-ı İslâmiyye'yi tamamen te'yid edeceğine ulemâ-yı İslâmiyye kâ'il olduğu için iskolastik felsefesinin kabulüne ihtiyaç görülemez.

Salih Zeki Bey Efendi "İskolastik bir dahiyedir, bir beladır, ref'i çaresine tevessül i'tikâdımca donanma i'ânesine teşebbüs eylemek derecesinde mübremdir" buyuruyorlar.

Ref'i çaresine tevessüle lüzum gördükleri iskolastik riyâziyyâta müte'allik fenler ise, evet, biz de kendisiyle beraberiz ki, kurûn-i vustâ malûmatıyla şimdiki Garb medeniyetine karşı durmak topa ok atmak demektir.

Yoksa Şarka ait ulûm ise -bunda tefsir, hadis, tarîh-i fıkıh, felsefe-i şer'îyye, edebiyât-ı Şarkıyye mevcuttur- bunların tekâmül edeceğine akıl ermekle beraber Garb medeniyetine değişilemeyeceği cihetle izâle olunamayacağını zannederim kendileri de mu'teriftirler.

Buyuruyorlar ki:

“Bugün hâkim olan Garb medeniyetidir. Bu pârân medeniyet önüne köhne siperle çıkılmaz. Binâberîn beyhûde yere kurûn-i vustâ medeniyeti uyandırmaya uğraşmayalım.”

Bu doğrudur. Hendese-i İslâmiyye, hey'et-i Mecûsiyye, hikmet-i tabî'îyye-i Yehûdiyye, kimyayı Hıristiyânî olmaz buyurdıkları gibi bunların bir Şarka bir de Garba ait kısımları da olmamalıdır. Birde [ne] tekemmül etmiş ise o ahz olunmalıdır. Ve pek doğrudur ma'a't-teessüf bizde değil medreselerimiz hatta mekteplerimiz ihtiyacımıza kâfi bir derecede alamamıştır

Fakat 'akâide, felsefeye, ictimâ'îyyâta müte'allik olursa zannederim mesele değişir. Şarkda ehl-i İslâm diyânet husûsunda tefsirlerden, hadislerden, ümmehât-ı kütüb-i i'tikâdiyyeden; ictimâ'îyyâta Şarka mahsûs olan felsefeden, fıkihtan ayırmaya bir lüzum görmek şöyle dursun kâbil de olamayacağını Sâlih Zeki Bey Efendi kendileri de takdîr ederler.

O hâlde terakkiyât-ı fenniyyenin memleketimize Avrupa'dan nakline bezl-i himmet edecekleri memleketimizi Avrupa ihtiyacından kurtaracaklara en evvel biz minnetdâr oluruz. Fakat kavmiyyetimize, milliyyetimize müte'allik ulûmun da izâlesi ümîd ederiz ki kendi hatırlarına da gelmemiştir. Çünkü Şark bundan te'arrî etmekle hayât-ı ictimâ'îyyesini temîn etmiş olmaz.

Hayât-ı ictimâ'îyyenin temîni tasfiye-i ahlâka merbût bir hakîkattır. Daha doğrusu memleketin ihtiyâcât-ı hakîkiyyesini tamamıyla idrâk ederek öyle çalışmaktır. Yoksa lüzûm-i ihtiyâcın fevkinde ifrât-perverlık insanları ileri götürüleceği yerde geri bırakır!

Medreselerde tahsîl görmüş de cidden bir şey elde edememiş istolastikçiler var ise onları tenvîre biz de tarafdârız. Ve hatta medârisimizde ulûm-i İslâmiyye bir esâs olmak üzere fûnûn-i hâzıra-i medeniyyenin te'amümüne biz de hâhişkârız. Ve biliyoruz ki usûl-i tadrîsimiz de bozuktur fakat ne diyeyim. Ders Vekâleti'nin kulakları çınlasın. Son söz olarak şunu da arz edeyim ki, Sâlih Zekî Bey Efendi bizim şu mukâbelemize de “istikolâstik” diyecekler ise

istolastiğin kendileri tarafında bir âlet-i iskât olarak kullanıldığında hiç şüphemiz kalmaz.

Ermenekli Mustafa Safvet

Link : https://isamveri.org/pdfosm/D00524/1328_164/1328_164_MUSTAFAS.pdf

Hazırlayan ve Editör : Emir Çakır

^[1] İskolastik kurûn-i vüstâda Cermen barbarları Roma'ya geldiklerinde onlar tarafından Aristo, Eflâtun, Sokrat gibi büyük hakîmlerin âsârı Hıristiyanlığın ahkâm-ı esâsiyesine muvâfık olmadığından Hıristiyanlığa tatbîk edeceğiz diye mezkûr âsârda bir takım ta'dîlât icrâsından ve daha sonra bu kitapları nâ-ehiller şerh ü tefsîr ederek birçok saçma sapan usûl ve kavâ'idin revaç bulmasından ibaretdir. İşte bu usûl-i felsefeye "İskolastik" nâmı verilmiştir. Hatta bir zamanlar bu iskolastik usûlünün hilâfında söz söyleyenler küfür addıyla katlolunur idi. Tâ ehl-i salîb muhârebelerinde şarkdan malûmât alıncaya kadar Avrupa bu tazyîkin altında ezilmiştir.

Hatta bir zamanlar Şark'da zuhûr eden 'İndiyye, İnâdiyye, Lâ'edriyye mezheplerine inkısâm eden Sûfestâ'iyye tâifesi de bu iskolastik usûlünden husûle gelmiştir.